
<https://doi.org/10.15407/fd2022.04.054>
УДК 1(091)

Роланд ПІЧ, доктор теології, професор філософії
Українського Вільного університету в Мюнхені (Німеччина),
80805, Мюнхен, Ам-Мюнхнер-Тор, 1
roland.pietsch@t-online.de

ДОСЛІДЖЕННЯ СПАДЩИНИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У НІМЕЧЧИНІ. КОРОТКИЙ ОГЛЯД

У статті проаналізовані основні напрями та випадки дослідження і реценції творчої спадщини Григорія Сковороди у Німеччині. Попри те, що Дмитро Чижевський познайомив німецьких науковців з творчістю Сковороди ще у 1930-х роках, справжня її реценція, на думку автора, починається лише у 1980-х.

У статті проаналізовані дослідження трьох авторів, які здійснюють таку реценцію сьогодні. Передусім Елізабет фон Ердман, котра розглядає творчість Сковороди у контексті philosophia perennis. Натомість Роланд Піч почав дослідження творчості Сковороди із перекладу його творів німецькою, а згодом зосередився на демонстрації єдності містики й метафізики у філософії Сковороди відповідно до того, як ця єдність забезпечувалася у його вченні про самопізнання. Піч продемонстрував цю єдність у своїй інтерпретації діалогу «Наркіс». Іншим важливим аспектом творчості Сковороди, дослідженим Пічем, є символічна метафізика філософа. Останні роботи Піча присвячені ще одному важливому питанню — встановленню місця Сковороди в європейській інтелектуальній історії, зокрема на основі порівняльного аналізу концепцій Григорія Сковороди, Йогана Георга Гамана і Франца фон Баадера. Ще одним німецьким дослідником, котрий вивчає творчість Сковороди сьогодні, є славіст і теолог Гюнтер Колерт, який вже кілька років займається філософією Сковороди і Памфіла Юркевича і переклав німецькою твори Сковороди і Михайла Ковалинського.

Автор статті доходить висновку, що в Німеччині будуть з'являтися нові цікаві самостійні дослідження творчості Сковороди, які дадуть змогу точніше визначити місце Сковороди в історико-філософському процесі, глибше осмислити й описати цей процес, а також прокласти шлях до можливих зіставлень і порівнянь творчості українського мислителя з іншими відомими постатями в історії філософської думки.

Ключові слова: реценція спадщини Григорія Сковороди, philosophia perennis, містика, символічна метафізика, європейська інтелектуальна історія.

Цитування: Піч, Р. (2022). Дослідження спадщини Григорія Сковороди у Німеччині. Короткий огляд. *Філософська думка*, 4, 54–65. <https://doi.org/10.15407/fd2022.04.054>

Интерес до рецепції спадщини Григорія Сковороди з'являється у Німеччині на початку ХХ століття. Йдеться про невеличкі статті, що містили різноманітні наукові відомості про українського філософа. У 30-х роках це були насамперед статті Дмитра Чижевського у часопису «Zeitschrift für slavische Philologie». Згодом, у 1974-му, в Мюнхені вийшла друком його чудова праця про Сковороду [Tschizewskij, 1974], яка раніше виходила українською у Варшаві [Чижевський, 1934]. У німецькому виданні, на жаль, було вилучено примітки, що завдало великої шкоди й неадекватно представило дослідження. Але у творах Чижевського подано не рецепцію у власному сенсі, а репрезентацію вчення Сковороди. Про власне рецепцію Сковородинової творчості в Німеччині можна говорити лише починаючи з 80-х років ХХ століття. Процес рецепції передбачає і потребує постановки основоположного питання про мотивацію для такої рецепції. Найважливішим стимулом для появи інтересу до творчості Сковороди у німецьких дослідників було й залишається прагнення зрозуміти та пояснити специфіку його мислення і його спосіб життя як мандрівного філософа. На нинішній момент можна говорити про трьох найвідоміших німецьких дослідників філософії Сковороди. Це — Елізабет фон Ердман, автор цього допису Роланд Піч та Гюнтер Колерт.

Елізабет фон Ердман є німецьким фахівцем із славістики і професоркою університету Бамберг-Ерланген. Її головною сферою дослідження є хорватська мова й література. Вона є також автором розлогої монографії, що представляє певну віху у німецьких дослідженнях творчості Сковороди, а саме «Неподібна подібність. Онто-поетика українського філософа Григорія Сковороди» [Erdmann, 2005]. У контексті загального стану дослідження Сковородинової спадщини, а також його життя і творчості, привертає увагу те, що провідною ниткою в її інтерпретації способу мислення філософа є спроба побачити Сковороду в аспекті розгортання поняття «*philosophia perennis*». Саме поняття *philosophia perennis* було створене Августином Штойхусом (Augustinus Steuchus; 1496—1549), архіваріусом у Ватикані, в його розлогій праці «*De Perenni Philosophia*» [Steuchus, 1542]. Під вічною (*perennis*) філософією розуміли християнську філософію, яка через оприявлення Бога у Христі об'єднує та узагальнює всі традиції. До генеалогії цієї філософії увіходять також міфологічні образи, що інтерпретуються як історичні постаті. Саме Елізабет фон Ердман належить погляд, згідно з яким Сковорода поклав в основу свого вчення про мудрість цю одвічну філософію (*philosophia perennis*). Справді, у творах Сковороди подано генеалогії, подібні до тих, що наявні у Штойхуса. Демонстрації й обґрунтуванню таких подібностей між *philosophia perennis* і текстами Сковороди фон Ердман присвячує велику частину своїх розвідок. При цьому їй вдалося досягти чимало нових результатів, які не лише стосуються розуміння окремих аспектів філософії Сковороди, а й містять важливі стимули й цінні натяки, підтексти для подальших досліджень. Проте тут постає питання про те, чи виявлення таких подібностей є достатнім для того, щоб проникнути у суть його та будь-якого

іншого філософського способу мислення. Немає жодного сумніву в тому, що такий шлях певною мірою можна вважати правильним для досягнення цієї мети. Звичайно, краще було б навести конкретні докази. Насамперед важливо було б спробувати зрозуміти метод і стиль мислення якогось філософування виходячи з нього самого, а вже потім взятися до розгляду подібностей і навіть зіставлень та порівнянь. Друге питання стосується поняття «*philosophia perennis*». Як уже зазначалося, у Штойхуса це поняття має стосунок до християнства і християнського розуміння відомих Штойхусові традицій. Проте цьому обмеженому поняттю вічної мудрості протистоїть вчення про одвічну мудрість (*sophia perennis*) відповідно до того, як його представляють Ананда Кентиш Кумарасвами (Ananda Kentish Coomaraswamy; 1877—1947), Рене Генон (Rene Guenon; 1886—1951) і Фрительф Шуон (Frithjof Schuon; 1907—1996). Ці три представники «*philosophia perennis*», що їх можна віднести до традиції, пов'язаної із Платоном, Шанкарою, Ібн Арабі та Майстером Екгартом, вважають, що певні філософські прозріння та здобутки містяться і зберігаються в усі часи й у всіх великих культурах. До них належать передусім принципи або засадові положення про вічні, непозбутні й дійсні істини, що стосуються абсолютної дійсності Бога, людини та природи. Основоположна позиція вічної філософії (*philosophia perennis*) або одвічної премудрості (*sophia perennis*) полягає в утвердженні вічності й незмінності самої істини. Завдяки цьому вченню якоюсь мірою долається сила впливу сучасного академічного середовища, яке більше не сприймає вічних істин, натомість продукує релятивізм сумнівних тверджень. Вивчення такого насправді універсального поняття, як *Sophia perennis*, могло б відкрити подальші нові перспективи.

Що стосується мене і моєї дослідницької праці, то можу сказати, що я працював професором в Університеті ім. Людвіга Максиміліана в Мюнхені, в Українському Вільному Університеті в Мюнхені (нині також там працюю), в інших німецьких університетах та в НаУКМА, а також в університетах східної та центральної Азії, насамперед в Ірані. Поряд зі своєю викладацькою діяльністю у шойно згаданих університетах я займаюся науково-дослідницькою працею. Сферою моїх наукових інтересів є теологія та історія філософії.

Для того, щоб зрозуміти спосіб мислення і філософування Григорія Сковороди, насамперед потрібно заглибитися у зміст його текстів та досягнути специфіку його мови. Тому свою працю з вивчення спадщини цього мислителя я розпочав з перекладу німецькою мовою його діалогів. У царині німецьких досліджень творчості Сковороди це була, можна сказати, незвідана, неопрацьована нива, а що стосується наявності самих перекладів, то вони були представлені лише кількома сторінками або окремими цитатами з творів Сковороди. Я здійснив перший повний переклад його збірки під назвою «Байки харківські», що неодноразово виходила друком. Згодом були інші переклади. Завдяки перекладам текстів мислителя я зрозумів, наскільки важливою була ця праця в процесі дослідження його спадщини, й насамперед її

важливість для розуміння його герменевтики. Передумовою для такого розуміння є також знання сакральної герменевтики грецьких Отців Церкви. Сковорода був дуже добре обізнаний з цією герменевтикою. Але він її не просто наслідував, він її розвинув, надав їй певну свою інтерпретацію. Окрім того я намагався віднайти способи уникати суто зовнішніх порівнянь стилю мислення Сковороди та інших тою чи іншою мірою близьких до нього філософів, натомість прагнув у своїх порівняльних спробах спиратися на витoki мисленневих ходів порівнюваних мною відомих постатей. У цьому плані варто згадати висловлювання Георга Вільгельма Фридриха Гегеля, який у своїй праці «Наука логіки», що є вочевидь власне метафізикою, писав: «лише той, хто володіє якоюсь рідною мовою і одночасно має знання інших іноземних мов, котрі він порівнює зі своєю рідною мовою, здатен відчути дух та освіченість народу у граматиці мови саме цього народу; ті ж самі правила та форми мають для такої людини наповнену змістом, живу цінність. Вона здатна пізнати через граматику вираження духу взагалі, логіку, тобто метафізику» [Hegel, 1985: S. 53]. Здійснені мною переклади творів Сковороди вийшли у таких виданнях, як «Вибрані твори» [Skovoroda, 2013]¹ та «Діалоги» [Skovoroda, 2021]². Німецькою також був надрукований життєпис Григорія Сковороди авторства Михайла Ковалинського у перекладі з російської Гюнтера Колерта з моїм вступним словом і примітками [Kovalyns'kyj, 2017/2018]. Окрім цього, у Науковому збірнику Українського Вільного університету вийшов друком лист Сковороди до Михайла Ковалинського у моєму перекладі з латинської та з моїм вступним словом [Pietsch, 2018/2019a].

У дослідженні творчості Сковороди я зосередив свою увагу на тому, щоб показати єдність містики й метафізики у філософії цього мислителя відповідно до того, як цю єдність забезпечувано у його вченні про самопізнання. Я намагався показати, як у божественній самоті Сковорода бачив джерело і водночас мету метафізичного пізнання, розуміючи у такий спосіб метафізичне пізнання як самопізнання божественної реальності, натомість саме божественне самопізнання він водночас вважав прообразом будь-якого людського самопізнання, чия відносна й обтяжена власним Я одинична реальність, на думку мислителя, має бути розірвана для того, щоб людина,

¹ До цього видання увійшли такі праці Сковороди, як «Наркісс. Разглагол о том: узнай себе» (Narziss. Oder Gespräch über: Erkenne dich selbst), «Басни Харьковскія» (Charkower Fabeln), «Начальная Дверь ко Християнскому Добронравію» (Eingangstür zur christlichen Ethik), «Разговор о Премудрости» (Gespräch über die Weisheit), «Все лице морщиш, печален всегда ты» (Dein Gesicht ist voller Falten, Du bist voller Sorgen). Рецензію на це видання див. [Стратій, Йосипенко, 2017].

² До цього видання увійшли діалоги «Кольцо» (Der Ring), «Разговор, называемый Алфавит, или Буварь Мира» (Ein Gespräch genannt Alphabet oder ABC-Buch der Welt), «Книжечка, называемая Silenus Alcibiades. Сирѣчь Икона Аллівіадская» (Silenus Alcibiades, das heißt die Ikone des Alcibiades), «Книжечка о Чтеніи о Священнаго Писанія, наречена Жена Лотова» (Ein Büchlein über das Lesen der Heiligen Schrift, genannt Lots Frau), «Диалог. Имя Ему: Потоп Зміин» (Die Sintflut des Drachens).

здолавши свою Я-бутність, змогла осягнути божественну дійсність, коли суб'єктивно пережите осягнення надіндивідуальної об'єктивної реальності стає справжнім містичним пізнанням. У цьому зв'язку мене цікавив глибинний смисл Сковородинівської інтерпретації міфу про Наркіса. Адже коли міфічний Наркіс споглядає і пізнає у струмку себе самого, то для Сковороди у воді виникає образ не лише обмеженої одиничної особи Наркіса. Він бачить у смерті Наркіса, спричиненої від його любові до самого себе, можливість здолати себе самого, своєї Я-бутності й у такий спосіб можливість наближення до своєї внутрішньої божественної основи. І в цій інтерпретації самопізнання як шляху проникнення людини у безмежні глибини власного серця з метою єднання з абсолютним Богом виявляється вказівка на духовний метод Сковороди, завдяки якому може бути втіленим у життя вчення про метафізичне самопізнання. Таке витлумачення ідеї єдності містики й метафізики у філософії Сковороди я виклав у своїх статтях «Про містику і метафізику у Григорія Сковороди» [Pietsch, 1984; Піч, 1992], «Сковородинівський міф про Наркіса в світлі романтичної концепції міфотворчості» [Піч, 1995], «“Золоте правило” Григорія Сковороди в європейському контексті» [Піч, 2003], «Григорій Сковорода — Наркіс і перетворення у божественну людину» [Pietsch, 2016].

Не менш важливим аспектом творчості Григорія Сковороди є, на мою думку, його символічна метафізика. Цій темі я присвятив свою статтю під назвою «Про символ кола — початок і кінець в одному й тому ж: до питання про символічну метафізику Сковороди» [Pietsch, 2019]. У творах Сковороди, який жив в епоху на зламі Бароко і Просвітництва, міститься чимало символів кола в їх різноманітних вираженнях. Для кращого розуміння значення цих символів та їх інтерпретації у текстах українського мислителя я вважав за необхідне у першій частині статті пояснити різноманітні значення та смисли, за допомоги яких від часів античності здійснювали спроби визначити чи описати символи та пов'язані з ними міфи, що дають змогу ці символи осягнути, а в другій частині викласти своє бачення інтерпретації символіки кола з боку Григорія Сковороди. Адже символи насправді існують для того, щоб виражати істини, що перебувають поза межами дискурсивного мислення. Ці істини існують наче на якомусь надсвідомому рівні начал і принципів, де їх пізнають в акті безпосереднього духовного пізнання, отожднюваному з актом буття. Тому тут варто було спочатку з'ясувати, що насправді означають символи та міфи. А по тому розглянути символи кола Сковороди, зокрема й у контексті античних і біблійних міфів та їхньої символіки. Символи, по суті, слугують для того, щоб виражати істини, що лежать по той бік дискурсивного мислення і не надаються до вираження засобами звичайної мови. Грецьке слово «символ» (σύμβολον) походить від дієслів *συμβάλλειν* та відповідно *συμβάλλεσθαι*, які означають *змішувати, пов'язувати, збирати, зіставляти, уподібнювати*; і ці дієслівні форми вказують на акт поєднання і пізнання, який виникає несподівано «як полум'я, яке

роздмухується від іскри, що розлітається» (Платон, Сьомий лист, 341 cd). У світлі спалахів цієї іскри усі часткові змісти зосереджуються в одній освітленій, чіткій єдності. У подібний спосіб здійснюється також перехід від видимого й чуттєвого до невидимого й духовного. Завдяки цьому чуттєвому символ по праву також можна визначити як чуттєвий образ. Чуттєве й образне у блискавичному переході вказує на власне духовний зміст і смисл символу. Він рішуче протистоїть абстрактному характеру логічної мови поняття. Символи радше є елементами багатозначної й динамічної образної мови, ядро якої утворює одвічна метафізична сфера. Тому лише символи можуть об'єднати у певну єдину цілісність найрізноманітніші елементи; але при цьому вони завжди зберігають у собі багатозначність. Відповідно міф, за визначенням відомого дослідника давнини Йогана Якоба Бахофена (1815—1887) — це екзегеза символу [Bachofen, 1954: S. 61]. У грецькій мові слово «міф» (μῦθος) означає те саме, що й «логос» (λόγος), водночас логос означає осмислене у процесі мислення слово; на відміну від цього міф є наче безпосереднім вираженням істини. Істина міфу оприявнюється як Бог або як божественне. Таким чином Бога розуміли як осередок міфу, а міф — як оприявлення божественного, тобто поставав певною теофанією, богоявленням, в якому ім'я Бога виходить на яв та озвучується. Міфи вказують на той шлях до праоприявлення, яке виявляє себе у культових діях та обрядах, а передусім — у слові. У своїй творчості Сковорода звертається до символів і байок, послуговується мовою, за допомоги якої повертається до її образного значення. Але при цьому поверненні до праобразів у нього не лише поняття пояснюються символічною образною мовою, а й увесь світ разом з усіма його явищами символічно розглядається і витлумачується. Відповідно фігури, символи та притчі — це для Сковороди тільки тінь і оболонка, шкарлупа, під якою приховується божественне зерно або божественна істина. У цьому зв'язку потрібно взяти до уваги також характерний для українського мислителя діалектичний метод, пов'язаний з методом символічної інтерпретації, адже діалектичний метод у своєму первісному значенні відзначається своєю антитетикою, що означає «розкриття протилежних визначень у кожному істинному бутті» і «принцип руху думки “по колу”» [Чижевський, 1934: с. 26]. Для того, щоб проникнути у прихований зміст, або ядро символу й дістатися його істини, слід прорвати ці оболонки й пробитися крізь них. Для Сковороди це означає, враховуючи суперечності у цьому світі, піднятися над ними. Символи кола, що в різних своїх вираженнях містяться у творах Сковороди, своїм корінням сягають переважно давніх міфологій, які за посередництва античних і ранньохристиянських письменників³ передавалися впродовж століть аж до Нового часу. Коло — це прадавній символ людства. Для Сковороди воно є джерелом для інших символів, образів і геометричних зображень. В огляді сквородинівської інтерпретації

³ Пор. докладні свідчення у [Noarollo, 2002: p. 84 f].

символіки кола вочевиднюється, що розуміння нескінченного начала, що у вічності чергується зі своїм безпочатковим кінцем, є головним ключем до неї. Символ «змія, держащего во устах свой хвост, приосѣняет, что безконечное НАЧАЛО и безначальный Конец, начиная, кончит, кончая, начинает» [Сковорода, 2011: с. 739]. Це символічне зняття покриву або одкровення себе саму спричинюваної дійсності божественного життя вказує у Сковороди на вічне начало, яке так само вічно містить у собі безкінечний кінець. Ця діалектика єдності та множинності, а також множинності та єдності охоплює всі інші відмінності та протилежності і здійснює свої нескінченні колові рухи у нескінченно великому колі, чий вічний початок і чий вічний кінець, а також його середина є всюди. Це нескінченне й вічне коло у Григорія Сковороди виявляється динамічним прасимволом божественної дійсності.

Ще одна тема, якій я вважав за необхідне приділити увагу, — це визначення місця філософії Сковороди у європейській інтелектуальній історії, а саме у європейській містико-метафізичній традиції. І тут свою увагу я знову ж таки спрямував на вже згадуване його вчення про містико-метафізичне пізнання. Цій проблемі було присвячено мою статтю під назвою «Непрохідний лабіринт. Про біблійну герменевтику Григорія Сковороди та його екзегезу оповіді про створення світу» [Pietsch, 2022a]. У цій статті здійснюється аналіз герменевтики та екзегези з боку Григорія Сковороди щодо біблійної оповіді про створення світу, представлений у його творі «Книжечка, называемая Silenus Alcibiadis, сирѣчь Икона Алквіадская». У цьому аналізі розглянуто інтерпретації цієї оповіді у Філона Александрійського та Оригена, зокрема й розрізнення першого архетипового відпочаткового створення і другого земного створення у часі. Докладно досліджено й викладено архетипи та символи відпочаткового створення, передусім символіку семи чисел, а також її численні аспекти. Насамкінець обговорюється поняття «передіснування» і з'ясовується, що Сковорода в жодному разі не був представником вчення створення з нічого (*creatio ex nihilo*), він радше обстоював концепцію творення з Бога і в Богові (*creatio ex deo et in deo*). Ще однією працею, дотичною до цієї теми, є стаття під назвою «Вічна божественна мудрість — невидимий лик Бога. Про містику і метафізику у Григорія Сковороди» [Pietsch, 2022b].

Досліджуючи тему визначення місця філософії Сковороди у європейській інтелектуальній історії, я виходив з того, що починаючи від XVIII століття та й навіть ще раніше духовна історія Європи відбувається на тлі різноманітних зламів, що визначалися передусім протистоянням Бароко й Просвітництва, а також Просвітництва й романтизму, а простіше кажучи, розбіжностями між раціоналістичним і містико-метафізичним способами мислення. Перебуваючи в осередді цих розламів, український філософ Григорій Сковорода не був прихильником раціоналізму Просвітництва й, повернувшись до витоків містико-метафізичного способу мислення і до Біблії, відновив їхні відпочаткові мисле-образи й символи, що, як уже зазначалося, з особливою виразністю представлено у його вченні про містико-метафізичне

самопізнання як богопізнання. Завдяки ньому Сковорода вписаний в один контекст з іншими європейськими філософами, які в різний спосіб також представляли спосіб мислення, пов'язаний з містико-метафізичною традицією. Я спробував показати, не претендуючи при цьому на вичерпність, зв'язки теологумена про самопізнання як богопізнання (що спостерігається вже в Платона та Плотина, а згодом у Климента Александрійського, Григорія Назіанзіна, Григорія Ніського, Августина, Скота Еріугени, Бернарда Клервоського⁴, Томи Аквінського, Лютера, Кальвіна), на прикладі порівняльного аналізу концепцій Григорія Сковороди, Йогана Георга Гамана і Франца фон Баадера. Цьому, зокрема, присвячена моя стаття «Уявна зустріч при вході до храму Аполлона в Дельфах самопізнання і самолюбності у Георга Гамана і Григорія Сковороди. Порівняльний аналіз» [Піч, 2018; Pietsch, 2018/2019b]. У цій статті спочатку подано короткий огляд життя і творчості Гамана та Сковороди та простежено здійснюваний Гаманом шлях самопізнання та самолюбності як шлях сократівського незнання. При цьому увагу зосереджено на розумінні останнього з боку Гамана як найвищої форми пізнання. Далі обґрунтовується думка про те, що Гаман розглядав Сократа як предтечу Христа і що незнання у його сократівському розумінні веде до обожнення. Потому аналізується Сковородинове бачення шляху самопізнання і самолюбності. При цьому завважено його інтерпретацію Овідієвого міфу про Наркіса і Біблії. Що стосується Наркіса, то тут Сковорода розрізняє три аспекти у трактуванні цього образу: 1. Єгипетський Наркіс; 2. Єврейський Наркіс; і 3. Християнський Наркіс, тобто Ісус Христос. Спираючись на ці три аспекти і відповідні висловлювання з Біблії, він описує шлях поступового сходження людини до Бога й набуття стану обожнення. Наприкінці обґрунтовано засадові подібності концепцій Гамана та Сковороди й окреслено значення ідеї самопізнання в перспективі, а саме у філософії Франца фон Баадера та в його критиці новітнього суб'єктивізму. Розгляду філософії Сковороди в контексті європейської інтелектуальної історії було також присвячено мій розділ «Григорій Сковорода та його містико-метафізичне пізнання в контексті європейської духовної історії» у колективній монографії під назвою «Філософська думка України XI—XVIII ст. Від патристики до схоластики» [Піч, 2021]. У розділі подано аналіз містико-метафізичної концепції самопізнання німецького філософа й ідеолога літературного руху «Sturm und Drang» Йогана Георга Гамана, наведено розмірковування Франца фон Баадера про самопізнання та самолюбство як багаторівневе діалектичне явище і відзначено присутність такої багаторівневості також у Гамана та Сковороди. Виходячи з цього зроблено висновок про можливість використання мисленневих побудов Баадера як допоміжного засобу для інтерпретації вчення Сковороди та Гамана, для того щоб зрозуміти і перевести наявну в образній мові Гамана та Сковороди діалектику самопізнання та самолюбства у філософський

⁴ Див. [Courcelle, 1975].

поняттєвий апарат і діалектику німецького ідеалізму. На мою думку, вчення Сквороди про містико-метафізичне самопізнання як богопізнання безумовно вписується у контекст європейської інтелектуальної історії й посідає у ній чільне місце.

Ще одним німецьким дослідником, котрий займається творчістю Сквороди, є славіст і теолог Гюнтер Колерт. Йому, зокрема, належать переклади творів Фіхте, Новаліса й Гете португальською мовою, а також переклади німецькою творів відомих португальських поетів та письменників. Уже кілька років він займається філософією Сквороди і Памфила Юркевича. У співпраці зі мною він опублікував вже згаданий переклад німецькою мовою праці Михайла Ковалинського «Життя Григорія Сквороди» [Kovalyns'kyj, 2017/2018]. Цього року з'явився його прекрасний поетичний переклад «Саду божественних пісень» [Skovoroda, 2022].

Зрештою, поза всяким сумнівом, у Німеччині будуть з'являтися нові цікаві самостійні дослідження творчості Сквороди. Це дасть змогу точніше визначити місце його в історико-філософському процесі, глибше осмислити й описати цей процес, а також прокласти шлях до можливих зіставлень і порівнянь творчості українського мислителя з іншими відомими постатями в історії філософської думки.

Переклад з німецької Ярослави СТРАТІЙ

ДЖЕРЕЛА

- Піч, Р. (1992). Про містику і метафізику у Григорія Сквороди. В: *Скворода Григорій — дослідження, розвідки, матеріали* (сс. 312—326). Київ: Наукова думка.
- Піч, Р. (1995). Сквородинівський міф про Наркіса в світлі романтичної концепції міфотворчості. *Сучасність*, 10/1995, 162—167.
- Піч, Р. (2003). «Золоте правило» Г. Сквороди в європейському контексті. В: *Скворода Григорій. Ідейна спадщина і сучасність* (сс. 674—681). Київ: Інститут філософії імені Г.С. Сквороди НАН України.
- Піч, Р. (2018). Уявна зустріч при вході до храму Аполлона в Дельфах: самопізнання і самолюбність у Георга Гамана і Григорія Сквороди. Порівняльний аналіз. *Sententiae*, 37 (1), 47—64. <https://doi.org/10.22240/sent37.01.047>
- Піч, Р. (2021). Григорій Скворода та його містико-метафізичне пізнання в контексті європейської духовної історії (Короткий огляд). В: *Філософська думка України XI—XVIII ст.: від патристики до схоластики* (сс. 417—452). Київ: Інститут філософії імені Г.С. Сквороди НАН України.
- Скворода, Г. (2011). *Повна академічна збірка творів* (За ред. проф. Леоніда Ушкалова). Едмонтон, Торонто, Харків: Видавництво КІУС, Майдан.
- Стратій, Я., Йосипенко, С. (2017). Твори Григорія Сквороди німецькою. *Філософська думка*, 6, 90—93.
- Чижевський, Д. (1934). *Філософія Г.С. Сквороди*. Варшава.
- Bachofen, J.J. (1954). Versuch über die Gräbersymbolik der Alten. In: Bachofen, J.J. *Gesammelte Werke*, Bd. 4. Basel: B. Schwabe.
- Courcelle, P. (1975). « *Connais toi-même* », de Socrate à saint Bernard. 3 vol. Paris: Études Augustiniennes, 1975.
- Erdmann, E. von. (2005). *Unähnliche Ähnlichkeit. Die Onto-Poetik des ukrainischen Philosophen Hryhorij Skovoroda (1722—1794)*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag.

- Hegel, G.W.F. (1985). *Wissenschaft der Logik*, Erster Teil. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Horapollo l'Egiziano. (2002). *Trattato sui Geroglifici*. (Testo, traduzione e commento a cura di F. Crevatin e G. Tedeschi). Napoli.
- Kovalyns'kyj, M. (2017/2018). Das Leben des Gregor Skovoroda. (Übersetzt aus dem Russischen von Günter Kollert, eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von Roland Pietsch). *Wissenschaftliches Sammelwerk der Ukrainischen Freien Universität*, Band 22, 114–152.
- Pietsch, R. (1984). Über Mystik und Metaphysik bei Hryhorij Skovoroda. *Zeitschrift für Ganzheitsforschung — Philosophie Gesellschaft Wirtschaft*, 28. Jg, 51–62.
- Pietsch, R. (2016). Hryhorij Skovoroda — Narziss und die Verwandlung in den göttlichen Menschen. In: *Wissenschaftliches Sammelwerk der Ukrainischen Freien Universität*, Band 21, 7–40.
- Pietsch, R. (2018/2019a). Gregor Skovoroda und Evagrius Pontikos. Ein Brief Skovorodas an Mychajlo Kovalyns'kyj. (Übersetzt aus dem Lateinischen und eingeleitet von Roland Pietsch). *Wissenschaftliches Sammelwerk der Ukrainischen Freien Universität*, Band 23, 129–132.
- Pietsch, R. (2018/2019b). Eine Begegnung am Eingang des Apollon-Tempels in Delphi in Abwesenheit Selbsterkenntnis und Selbstliebe bei Johann Georg Hamann und Hryhorij Skovoroda. Eine Gegenüberstellung. *Wissenschaftliches Sammelwerk der Ukrainischen Freien Universität*, Band 23, 159–179.
- Pietsch, R. (2019). Vom Symbol des Kreises — Anfang und Ende im Einen. Ein Beitrag zur symbolischen Metaphysik Gregor Skovorodas. *Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaften und Künste*, Band 38: Geschichte und Erinnerung, Geisteswissenschaftliche Klasse, 161–182.
- Pietsch, R. (2022a). Ein unzugängliches Labyrinth. Über die biblische Hermeneutik im Werk Hryhorij Skovorodas und seine Exegese des biblischen Schöpfungsberichts. *Wissenschaftliches Sammelwerk der Ukrainischen Freien Universität*, Band 24, Druck in Vorbereitung.
- Pietsch, R. (2022b). Die ewige göttliche Weisheit — das unsichtbare Antlitz Gottes. Über Mystik und Metaphysik bei Hryhorij Skovoroda. *Gnostika, Zeitschrift für Symbolsysteme*, Druck in Vorbereitung.
- Skovoroda, H. (2013). *Ausgewählte Werke*. (Eingeleitet und übersetzt aus dem Altukrainischen von Roland Pietsch mit einem Vorwort von Jaroslava Mel'nyk). München: Ukrainische Freie Universität / Сковорода, Г. *Вибрані Твори*. (Передмова і переклад зі староукраїнської Роланда Піча, Вступне слово Ярослави Мельник). Мюнхен: Український Вільний Університет.
- Skovoroda, H. (2021). *Dialoge*. (Herausgegeben, eingeleitet und übersetzt aus dem Altukrainischen von Roland Pietsch, Mit einem Vorwort von Maria Pryshlak). München: Ukrainische Freie Universität.
- Skovoroda, H. (2022). Garten der Göttlichen Lieder — Erblüht aus der Saat der Heiligen Schrift. *Erfurter Manuskripte*, Heft 30 — April 2022.
- Steuchus, A. (1542). *De perenni Philosophia libri X*. Basileae: Per Nicolavum Bryling et Sebastianum.
- Tschizewskij, D. (1974). *Skovoroda: Dichter, Denker, Mystiker*. München: Fink.

Одержано 10.11.2022

REFERENCES

- Bachofen, J.J. (1954). Versuch über die Gräbersymbolik der Alten. In: Bachofen, J.J. *Gesammelte Werke*, Bd. 4. Basel: B. Schwabe.
- Courcelle, P. (1975). « Connais toi-même », de Socrate à saint Bernard. 3 vol. Paris: Études Augustiniennes, 1975.
- Erdmann, E. von. (2005). *Unähnliche Ähnlichkeit. Die Onto-Poetik des ukrainischen Philosophen Hryhorij Skovoroda (1722–1794)*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag.

- Hegel, G.W.F. (1985). *Wissenschaft der Logik*, Erster Teil. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Horapollo l'Egiziano. (2002). *Trattato sui Geroglifici*. (Testo, traduzione e commento a cura di F. Crevatin e G. Tedeschi). Napoli.
- Kovalyns'kyj, M. (2017/2018). Das Leben des Gregor Skovoroda. (Übersetzt aus dem Russischen von Günter Kollert, eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von Roland Pietsch). *Wissenschaftliches Sammelwerk der Ukrainischen Freien Universität*, Band 22, 114–152.
- Pietsch, R. (1984). Über Mystik und Metaphysik bei Hryhorij Skovoroda. *Zeitschrift für Ganzheitsforschung — Philosophie Gesellschaft Wirtschaft*, 28. Jg, 51–62.
- Pietsch, R. (1992). About mysticism and metaphysics of Hryhorij Skovoroda [In Ukrainian]. In: *Hryhorij Skovoroda — research, investigations, materials* (pp. 312–326). Kyiv: Naukova dumka. [=Піч, 1992]
- Pietsch, R. (1995). Skovoroda's myth about Narcissus in the light of the romantic concept of myth-making [In Ukrainian]. *Suchasnist'*, 10/1995, 162–167. [=Піч, 1995]
- Pietsch, R. (2003). "The Golden Rule" of H. Skovoroda in the European context [In Ukrainian]. In: *Skovoroda Hryhorij. Ideological heritage and modernity* (pp. 674–681). Kyiv: H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine. [=Піч, 2003]
- Pietsch, R. (2016). Hryhorij Skovoroda — Narciss und die Verwandlung in den göttlichen Menschen. In: *Wissenschaftliches Sammelwerk der Ukrainischen Freien Universität*, Band 21, 7–40.
- Pietsch, R. (2018). An Imaginative Meeting at the Entrance to the Temple of Apollo at Delphi: Self-knowledge and Self-love in Johann Georg Hamann and Hryhorij Skovoroda. Comparative analysis [In Ukrainian]. *Sententiae*, 37(1), 47–64. [=Піч, 2018] <https://doi.org/10.22240/sent37.01.047>
- Pietsch, R. (2018/2019a). Gregor Skovoroda und Evagrius Pontikos. Ein Brief Skovorodas an Mychajlo Kovalyns'kyj. (Übersetzt aus dem Lateinischen und eingeleitet von Roland Pietsch). *Wissenschaftliches Sammelwerk der Ukrainischen Freien Universität*, Band 23, 129–132.
- Pietsch, R. (2018/2019b). Eine Begegnung am Eingang des Apollon-Tempels in Delphi in Abwesenheit Selbsterkenntnis und Selbstliebe bei Johann Georg Hamann und Hryhorij Skovoroda. Eine Gegenüberstellung. *Wissenschaftliches Sammelwerk der Ukrainischen Freien Universität*, Band 23, 159–179.
- Pietsch, R. (2019). Vom Symbol des Kreises — Anfang und Ende im Einen. Ein Beitrag zur symbolischen Metaphysik Gregor Skovorodas. *Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaften und Künste*, Band 38: Geschichte und Erinnerung, Geisteswissenschaftliche Klasse, 161–182.
- Pietsch, R. (2021). Hryhorij Skovoroda and his mystical and metaphysical knowledge in the context of European spiritual history (Brief review) [In Ukrainian]. In: *Philosophical thought of Ukraine in the 11th–18th centuries: from patristics to scholasticism* (pp. 417–452). Kyiv: H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine. [=Піч, 2021]
- Pietsch, R. (2022a). Ein unzugängliches Labyrinth. Über die biblische Hermeneutik im Werk Hryhorij Skovorodas und seine Exegese des biblischen Schöpfungsberichts. *Wissenschaftliches Sammelwerk der Ukrainischen Freien Universität*, Band 24, Druck in Vorbereitung.
- Pietsch, R. (2022b). Die ewige göttliche Weisheit — das unsichtbare Antlitz Gottes. Über Mystik und Metaphysik bei Hryhorij Skovoroda. *Gnostika, Zeitschrift für Symbolsysteme*, Druck in Vorbereitung.
- Skovoroda, H. (2011). A complete academic collection of works. [In Ukrainian]. (Ed. by prof. L. Ushkalov). Kharkiv, Edmonton, & Toronto: CIUS Press, Maidan. [=Сковорода, 2011]
- Skovoroda, H. (2013). *Ausgewählte Werke*. (Eingeleitet und übersetzt aus dem Altukrainischen von Roland Pietsch mit einem Vorwort von Jaroslava Mel'nyk). München: Ukrainische Freie Universität / Сковорода, Г. *Вибрані Твори*. (Передмова і переклад зі староукраїнської Роланда Піча, Вступне слово Ярослави Мельник). Мюнхен: Український Вільний Університет.
- Skovoroda, H. (2021). *Dialoge*. (Herausgegeben, eingeleitet und übersetzt aus dem Altukrainischen von Roland Pietsch, Mit einem Vorwort von Maria Pryshlak). München: Ukrainische Freie Universität.

- Skovoroda, H. (2022). Garten der Göttlichen Lieder — Erblüht aus der Saat der Heiligen Schrift. *Erfurter Manuskripte*, Heft 30 — April 2022.
- Steuchus, A. (1542). *De perenni Philosophia libri X*. Basileae: Per Nicolavum Bryling et Sebastianum.
- Stratii, Y., Yosypenko, S. (2017). Skovoroda H. Ausgewählte Werke [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 6, 90—93. [=Стратій, Йосипенко, 2017]
- Tschizewskij, D. (1934). *Philosophy of H.S. Skovoroda* [In Ukrainian]. Warsaw. [=Чижевський, 1934]
- Tschizewskij, D. (1974). *Skovoroda: Dichter, Denker, Mystiker*. München: Fink.

Received 10.11.2022

Roland PIETSCH, Doctor of Theology, Professor of Philosophy,
Ukrainian Free University in Munich (Germany),
1, Am Münchner Tor, Munich, 80805
roland.pietsch@t-online.de

STUDY OF THE HERITAGE
OF HRYHORII SKOVORODA IN GERMANY.
A BRIEF OVERVIEW

The article analyzes the main directions and cases of research and reception of the creative heritage of Hryhorii Skovoroda in Germany. Even though Dmytro Chyzhevskiy introduced German scientists to Skovoroda's work back in the 1930s, its actual reception, according to the author, began only in the 1980s.

The article analyzes the research of three authors who carry out such a reception today. First, Elizabeth von Erdmann examines Skovoroda's work in the context of *philosophia perennis*. Instead, Roland Pietsch began his study of Skovoroda's work by translating his works into German and later focused on demonstrating the unity of mysticism and metaphysics in Skovoroda's philosophy, according to how this unity was ensured in his doctrine of self-knowledge. Pietsch demonstrated this unity in his interpretation of the *Narcissus* dialogue. Another essential aspect of Skovoroda's work, explored by Pietsch, is the philosopher's symbolic metaphysics. Pietsch's latest works are devoted to another important issue — establishing Skovoroda's place in European intellectual history, in particular, based on a comparative analysis of the concepts of Hryhorii Skovoroda, Johann Georg Hamann, and Franz von Baader. Another German researcher who studies Skovoroda's work today is Slavologist and theologian Günter Kollert, who has been engaged in the philosophy of Skovoroda and Pamfil Yurkevich for several years and has translated the works of Skovoroda and Mykhailo Kovalynskyi into German.

The author of the article concludes that new interesting independent studies of Skovoroda's work will appear in Germany, which will make it possible to more accurately define Skovoroda's place in the historical-philosophical process, to think more profoundly and describe this process, as well as to pave the way to possible abandonings and comparisons of Ukrainian works thinker with other famous figures in the history of philosophical thought.

Keywords: *reception of the heritage of Hryhorii Skovoroda, philosophia perennis, mysticism, symbolic metaphysics, European intellectual history.*